

Çanakkale Mahşeri ve Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu Romanlarında Çanakkale Savaşları'na Gönüllü Katılan Aydınlar

Zeki Taştan*

Çanakkale Mahşeri ve Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu Romanlarında Çanakkale Savaşları'na Gönüllü Katılan Aydınlar

Çanakkale Muharebeleri, yakın çağ Türk tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Türkler bu savaşta birçok kayıp vermişlerdir. Bunlar içinde gönüllü aydınlar önemli bir yer teşkil eder. Bu önemli savaş, edebiyatımızda şiir, hikâye, tiyatro ve romanlara da konu olmuştur. Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri* ve Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* romanları da Çanakkale Savaşları'nı konu alırlar. Bu romanlarda gönüllü aydınlar dikkat çeker. Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri*'nde tıbbiyeli ve medreseli gönüllüler; Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* 'sunda hukukçular öne çıkarlar. Her iki romanda da gönüllü aydınlar, farklı eğitim aldıkları halde savaşta diğer askerler gibi canla başla çarpışırlar.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşları, *Çanakkale Mahşeri*, *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu*, Mehmet Niyazi, Buket Uzuner, aydınlar

Intellectuals Joining The Çanakkale Battles in Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu and Çanakkale Mahşeri

Çanakkale Battles occupy an important place in Near Age Turkish History. During these Battles, thousands of people and soldiers lost their lifers, considerable members of which were intellectuals. The battles have been handled in many stories, novels, poems and plays. Mehmet Niyazi in his *Çanakkale Mahşeri* and Buket Uzuner in her *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* treat the same subject. The focus in both novels is on the intellectual figures who joins the army voluntarily. In *Çanakkale Mahşeri* the intellectuals are mostly doctors and teachers and in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* they are lawyers. Although with no military background, they fight as brave and skillfully as the other soldiers.

Key Words: Çanakkale Battles, *Çanakkale Mahşeri*, *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu*, Mehmet Niyazi, Buket Uzuner, Intellectuals.

* Yard. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
zekitastan@yyu.edu.tr.

3 Kasım 1914'te başlayan ve 9 Ocak 1916'ya kadar aralıklarla yaklaşık 14 ay süren Çanakkale Savaşları, Türkleri olduğu kadar savaşa katılan diğer ülke-leri ve yakın çevreyi derinden etkileyen önemli bir olaydır. Türkler bu savaşta bir var olma mücadelesine girmiştir. Savaş sonrasında kazanılan zafer, Türkler için büyük bir moral kaynağı olmuştur. Ancak bu, aynı zamanda her iki taraf için büyük kayıplarla sonuçlanır. Birçok farklı görüş olmasına rağmen¹ Genelkurmay Başkanlığı'nın verilerine göre Türklerden şehit, yaralı, kayıp ve hastalıktan ölüm ve hastalıktan terk sayısı 251. 309'dur². Bu kayıpları önemli kılan savaşa katılanlardan büyük bir kısmının okumuş, aydın kesimden oluşudur. Kesin olmayan rakamlara göre bu savaşta 100 binden fazla öğretmen, mülkiyeli, tıbbiye- li ve Türk Ocakları'nda yetişmiş okur-yazar kayıp verilmiştir³. Türk tarihi için oldukça önemli olan bu olay, şiir, hikâye, tiyatro ve roman gibi edebî türlere de yansımıştır⁴. Biz bu yazımızda Çanakkale Savaşları'nı farklı yönlerden alan Mehmet Niyazi Özdemir'in⁵ *Çanakkale Mahşeri* ve Buket Uzuner'in⁶ *Uzun*

¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkilâbı Tarihi*, c. III, Kısım: II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 386

² Fikret Günesen, *Çanakkale Savaşları*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1986, s. 357

³ Hasan Mert, "Çanakkale Savaşlarının Askerî, Siyasî ve Sosyal Sonuçları", *Türkler*, c. 13, Ankara 2002, s. 368 (bk. Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, 1993, s.205-208; *Çanakkale Savaşları Sebep Ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu* (14-17 Mart 1990) Ankara 1993; Ahmet Altıntaş; *Belgelerle Çanakkale Savaşları*, Çanakkale 1997; İlhan Akşit-Hayati Tezel, *Mustafa Kemal ve Çanakkale 1915*, İstanbul 1982, 152 s.; Haydar Alpagut, *Büyük Harbin Deniz Cephesi*, İstanbul 1937, 79 s.; Fahri Belen, *Çanakkale Savaşı*, İstanbul 1935, 162 s.; Şemsettin, Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı Ve Savaşları*, İstanbul, 1962, s. 240; *Çanakkale Muharebeleri 75. Yıl Armağanı*, Ankara 1990,188 s.)

⁴ bk. İnci Enginün, "Çanakkale Zaferi'nin Edebiyata Aksî", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İst. 1991, s. 516-529; Abdurrahman Güzel, *Türk Edebiyatında Çanakkale Zaferi*, Çanakkale, 1996, 118 s.; Mustafa Uzun, "Edebiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, 1993, s.208-209; Sami Göçer, *İstanbul Kütüphanelerinde Çanakkale Muharebeleri'nin Edebiyata Yansımaları İle İlgili Eserler*, Trakya Üniversitesi, Sos. Bil. Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1992, 60 s; Hasan Mert, "Çanakkale Savaşlarının Askerî, Siyasî ve Sosyal Sonuçları", *Türkler*, c. 13, Ankara 2002, s. 368; Bekir Oğuzbaşaran, "Edebiyatımızda Çanakkale 1-2", *Türk Edebiyatı*, Nr. 222-223, Mart Nisan 1996.

⁵ Mehmet Niyazi Özdemir, 1942'de Sakarya'nın Akyazı ilçesinde doğdu. İlk ve orta okulu orada okudu. Liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde bitirdi. Sonra Hukuk Fakültesi'ne girdi; oradan mezun oldu. Devlet felsefesi branşında doktora yapmak için Almanya'ya gitti. Brilon'daki Guethe Enstitüsü'ndeki lisan öğreniminden sonra, Moxburg Üniversitesi'nde Prof. Dr. Ditrich Pirson'un yanında "Türk Devletlerinde Temel Hürriyetler" konulu doktora-sına başladı. 1976 yılında doktora-sını bitirdikten sonra, hocasının yanında aynı kürsüde çalışmaya başladı. 1987'den beri ilk başta haftada üç gün, sonraları haftada bir gün *Zaman* gazetesinde yazmaktadır. Ayrıca; *Genç Akademi*, *Nizam-ı Alem*, *Türk Yurdu*, *Ufuk Çizgisi* ve zaman zaman da Batı dergilerinde makaleleri yayımlanır. En son *Yemen Ah Yemen* adlı romanı yayımlanan Mehmet Niyazi'nin bir çok eseri vardır (www. biyografi. Net / kisi ayrinti. asp? Kisiid =240 - 62k).

Beyaz Bulut-Gelibolu romanlarında Çanakkale Savaşları'na gönüllü olarak katılan aydınları inceleyeceğiz.

Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri* romanı, Çanakkale Savaşları'nı, birçok cepheden ele alan, savaşların yoğun olarak betimlendiği bir eserdir. Roman, Çanakkale Boğazı, Seddülbahir, Kumkale, Kanlısirt, Kabatepe, Kilitbahir, Alçıtepe, Arıburnu, İntepe, Conkbayırı, Anafartalar gibi Çanakkale Savaşları'nın en yoğun geçtiği cepheleri işler. Romanda zaman zaman cephe gerisine uzanılmasına rağmen anlatıcı-yazar Çanakkale'deki *mahşeri*; cephe içinde geçen ölüm-kalım mücadelelerini, susuzluk, açlık, yorgunluk, hastalık ile ümit, ümitsizlik, şehadet, ölüm, zafer, mağlubiyet, dostluk, hasret gibi maddî ve manevî kavramları zengin bir atmosfer içinde ele alır. Romanda Çanakkale için verilen mücadele genel olarak 'din, vatan, millet' gibi manevî ve kutsal kavramlar etrafında anlatılır.⁷ Savaşın birçok cephesiyle ele alındığı ve tarihsel hakikatin titizlikle verilmeye çalışıldığı romanda zengin bir şahıs kadrosu göze çarpar.

Çanakkale Mahşeri'nde, gönüllülerin cepheye katılmaları önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Özellikle cephe gerisinde zaman zaman gündeme gelen Müderris Rasih Efendi'nin yaşadıkları; tek torunu ile birlikte birçok talebesini cepheye göndermesinin yarattığı endişe, ümit ve hasret duyguları; Hasan Şakir, Yusuf, Musa Kâzım başta olmak üzere birçok gönüllünün verdikleri mücadele, eserin duygusal atmosferinde çok önemli bir yere sahiptir. Henüz romanın başlarında savaşa gönüllü olarak katılanlara değinildiğini görüyoruz:

“*Müttefiklerin saldırılarını İstanbul'daki gazeteler manşetten veriyorlardı. Çanakkale'yi geçmekteki kararlılıklarına dair Batı basınından iktibaslar yapıyorlar, Türklerin de geçirmemekte azimli olduklarını heyecanlı üsluplarıyla işliyorlardı. Eli silah tutabilen gençler, askerlik şubelerine, Harbiye Nezaretine müracaat ederek gönüllü yazılıyorlardı. Darülfünun'un, medreselerin sınıfları gün geçtikçe seyrekleşiyordu.*” (s. 19).⁸

⁶⁶ 1955 yılında Ankara'da doğan Buket Uzuner, Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Bergen Üniversitesi'nde mikrobiyel ekoloji ve sosyoloji, Michigan Üniversitesi'nde toplum sağlığı konularında yüksek lisans yaptı. 1992'de yayımlanan 'Balık İzlerinin Sesi' ile 1993 yılında Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanan Uzuner, 'Kumral Ada Mavi Tuna' adlı romanı ile de 1998 yılında İÜ İletişim Fakültesi roman ödülüne layık görüldü.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Kuruluş Yılı kutlamaları kapsamında, Sabah gazetesi tarafından Türk basını, üniversiteleri, meslek kuruluşları ve 87 il valiliklerinden oluşturulan jürinin oylarıyla 'Cumhuriyetin 75 Başarılı Kadınından Biri' olarak ödüllendirildi.”

(<http://www.istanbul.edu.tr/iletim/78/haberler/soylesi1.htm>)

⁷ Zeki Taştan, “Çanakkale Mahşeri'nde Çanakkale'yi Geçilmez Kılan Değerler”, *Dergah*, Nr. 178, Aralık 2004, s. 20-21

⁸ Mehmet Niyazi Özdemir, *Çanakkale Mahşeri*, İst., 2000, 542 s. (Metindeki alıntılar bu baskıya aittir.)

Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* adlı romanı ise Wellington'da bir klinikte çalışan ve Çanakkale Savaşları'nda ölen büyük dedesinin izini aramak için Gelibolu'ya gelen Yeni Zelendalı Psikolog Victoria Taylor ile Gelibolu'da yaşayan Beyaz Hala'nın öyküsünü konu alır. Bu öykü etrafında Çanakkale Savaşları, özellikle de barış yüklü mesajlarla gündeme gelir. Osmanlı teğmeni Ali Osman Bey ile Anzak Er Alistair John Taylor'ın yaşadıkları insanlara savaşın anlamsızlığını gösterir.

Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* romanında bir tek hukukçu gönüllü vardır: Ali Osman. Romanın önemli karakterlerinden olan Ali Osman, cepheye katılan bütün aydın insanların bir nevi sentezi olarak düşünülmüş bir karakterdir. Buket Uzuner, kendisiyle yapılan bir söyleşide 1996 yılında Galatasaray Lisesi'ni ziyaret ettiği zaman bu romanı zihninde yazmayı tasarladığını söyler. Onun, "Son kitabımız *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*'da anlattığımız hikâye nasıl oluştu?" sorusuna verdiği yanıt, aynı zamanda Çanakkale Savaşları'na gönüllü katılan aydın kesimin taşıdığı değeri sorgulaması açısından da dikkat çeker:

"1996 yılında oğlumu ilkokula, Galatasaray Lisesi'ne yazdırmak istemiştim. Kuralara isim yazdırmak için koridorlardan geçmek gerekiyordu. Geçerken duvarda bir yığın Osmanlı delikanlısının siyah beyaz resimlerini gördüm. Dik katimi çekti. Doğum ve ölüm tarihlerini hesaplayınca 16-18 yaşları arasında, Çanakkale'de şehit olmuş çocuklar olduklarını gördüm. Onlar için "gönüllü gitti ve şehit oldu" yazmışlardı. Bu beni çok etkiledi. O yaşta ölmeleri kadar, bu çocukların Osmanlıların en iyi okullarında okuyan, varlıklı ailelerden gelen çocuklar olmaları beni etkilemişti. Belirli bir eğitim almış, yetişmiş kitlenin ölmesi her ülke için büyük bir kayıp. O an resimleri gördüğüm zaman, bir aydınlanma oldu. "Bu çocuklar hakikaten orada ölmeseydi, biz bugün burada mı olurduk?" dedim. O resimlerin önüne öyle bir çakılmışım ki, kura saati bitmiş, beni çağırıyorlardı! Zannedirim o sırada ben, bilinçaltımda bu romanı yazmaya başlamıştım. Yazarken, romandaki Ali Osman Bey'in o çocukların kolektif bir sentezi olduğunu düşündüm."⁹

Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri* ve Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* romanlarında Çanakkale Savaşları'na gönüllü katılan aydınlar, önemli bir yer teşkil ederler. Bu kişileri üç başlık altında incelemek mümkündür:

- A. Tıbbiyeliler
- B. Medreseliler
- C. Hukukçular

⁹ <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/78/haberler/soylesi1.htm>

Tıbbiyeli ve medreseli gönüllüler, *Çanakkale Mahşeri*'nde öne çıkan kişilerdir. Hukukçular olarak ise sadece Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* romanındaki Ali Osman'ı sayabiliriz.

A. Tıbbiyeliler

Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri* romanında savaşa gönüllü olarak katılan aydınların başında tıbbiyeliler gelmektedir. Tıbbiyelilerin savaşa katılmasında, vatanın içinde bulunduğu feci durum yanında özellikle İstanbul Darülfünun müderrislerinden Rasih Efendi'nin de payı olduğunu vurgulamak gerekir. Müderris Rasih Efendi, oğlunu Dömeke'de şehit verdikten sonra torunu Hasan Şakir'le yalnız kalan aydın bir insandır. Hasan Şakir ise bir tıbbiye öğrencisidir. Torununu şubeye teslim ettikten sonra yapayalnız kalan Rasih Efendi, fakültede öğrencileriyle kaldığında hep bu anı düşünür. Onun kederli anı öğrencilerini de etkiler:

“Hassasiyetimi bağışlayın evlatlarım. Dün torunumu şubeye teslim ettim. O zaten gönüllü yazılmıştı. Ona ‘gitme!’ diyebilir miydim? Nasıl gitmezdi. Vatan en kara gününde çocuklarından vefa istiyor, fedakârlık istiyor. İşgal altındaki milletimizin durumunu bir düşünün!... –Gözyaşlarını tutamıyordu- Haysiyetsiz yaşamaktansa ölmek daha iyi değil mi?” (s.22).

Rasih Efendi'nin bu tabii konuşması ilk önce Hasan Şakir'in en yakın arkadaşı Yusuf'u hareketlendirir. Onun dışarı çıkması diğer öğrenciler için de bir işaret olur. Nevzat, Sabri ve diğerleri de onu takip ederler. Rasih Efendi, duygu yüklü konuşmasını tamamladığında bütün sınıfın boşaldığını hayretle fark eder.

Rasih Efendi'nin tavrı, savaşa gönüllü olarak katılan gençlerin üzerinde hocalarının da etkili olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan vatan sevgisi kadar din, millet gibi kutsal mefhumların da bunlar üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Romanda, Çanakkale cephesine başka yerlerden gelen tıbbiyelilere de kısaca değinilir. Cephede zaman zaman bir araya gelmeleri, aralarında geçen konuşmalar, onları vatan savunmasına yönelten nedenleri de bizlere anlatır. Savaş esnasında, Seddülbahir ve Arıburnu'ndaki tıbbiye öğrencileri bir araya gelip geçmiş günleri yâd ederler. Deniz motoruyla Eceabat'tan Çanakkale'ye geçerken değişik minarelerde okunan ezan sesleri, Ulu Cami'de vatan sevgisine dair dinledikleri hutbe ve kıldıkları namaz, kısaca uhrevî atmosfer onları derinden etkiler. Konuşmalar esnasında Hasan'a, en sevdiği arkadaşı Yusuf takılır. Konu, bu kez, Hasan-Dilara aşkıdır. Yusuf, vatan sevgisinden başka sevgilerin varlığını ima edince Hasan'ın yüzü pembeleşir. Araya giren Nevzat, Yusuf'un, anne, baba, kardeş ve dost sevgisini kastettiğini söyleyerek durumu idare etmeye çalışır. Hasan'ın verdiği cevap ise; onu ve diğer tıbbiyelileri cepheye sevk eden sebebi bütün açıklığıyla gözler önüne serer:

“*Vatan olmazsa, bütün bunların anlamı kalmaz.*” (s.114).

Romanda tıbbiyeli öğrencilerden Hasan Şakir ve Yusuf öne çıkmaktadır. Bunların yanında romanda kısaca yer alan bazı tıbbiyelileri de görüyoruz. Hasan Şakir ve Yusuf’tan başka cepheye katılan ve romanda kısaca geçen isimler; Nevzat, Sabri, Osman, Şevket, Nazmi, Hadi, Cemil ve Hayri’dir. Tıbbiyelilerden birinci sınıftakilerin cephede savaştıkları, diğerlerinin sıhhiyede görevlendirildikleri Çanakkale’de, Yusuf’un okuma yazması olmayanlara mektup okuyup yazması, Alman Lisesi’nden mezun olup tıbbiyeye giren Hayri’nin tercümanlık yapması, tıbbiyelilerin savaşta birçok özellikleriyle var olduklarını göstermektedir.

Hasan Şakir

Hasan Şakir, İstanbulludur. Kendisi Darülfünun’da Tıbbiye’de birinci sınıfta okumaktadır. Henüz bir yaşındayken öksüz kalmıştır. Müderris torunu, varlıklı bir ailenin çocuğudur. “*Uzunca boyu, narin yapısı, kumral saçları, mütenasip burnu, düzgün dudakları, gözleriyle*” oldukça yakışıklı birisi olarak tasvir edilir (s. 114). Aynı zamanda “*zayıf*” bünyeli olan Hasan, meşakkatlere de alışmamış, ancak bugüne kadar da her şeye katlanmış birisidir (s. 183, 207). Savaşa İstanbul’dan gönüllü olarak katılır. Büyük bir istekle şubeye koşan Hasan Şakir’i sadece yalnız kalacak olan dedesi Müderris Rasih Efendi ve sevdiği kadın Dilara’dan ayrılmak üzmektedir. Ancak vatanın içinde bulunduğu feci durum, birçok kişiyi olduğu gibi onu da kaygılandırmış ve bütün sevdiklerini geride bırakarak cepheye koşmuştur.

Hasan Şakir cephede Seddülbahir’deki Yirmi Altıncı Alay’ın Üçüncü Taburu’nda görev yapar. Bu görev yeri zaman zaman değişir. Taksim Kışlası’ndaki temel eğitimden sonra Keşan’a, oradan da cepheye katılmıştır. Gelibolu Yarımadası’nda Zığındere Bölgesi’nde sabaha kadar siper kazan Hasan Şakir, ortama yavaş yavaş uyum sağlar. Askerî hayata alışan diğerleri gibi o da midesini kabartan ter kokusuna kısa sürede alışacaktır. Ancak bir türlü alışamadığı şey, Dilara ve dedesinin yokluğudur. Dilara bütün güzelliği, dedesi bütün yalnızlığıyla gözlerinin önündedir. Her yatağa girişinde bıkmadan, usanmadan aynı hayalî kuran Hasan, çoğu zaman onlara doymadan uykuya dalar.

Hasan Şakir, Dilara’ya yazdığı mektuplarda geleceğe ait plânlarından ve cephe içindeki kişilerin durumundan söz eder. Onun satırlarında sivil bir hayattan savaşçı bir kişiliğe geçişteki değişimleri görmek mümkündür.

Hasan Şakir, çevresinde kişilik değiştiren birçok insanı gözlemlemiş ve ürkmüştür. Kendisinin de değişerek yakınlarının yadırgayacakları bir insan hâline dönüşeceğinden endişe duymaktadır. Fakat değişim de kaçınılmazdır. Savaşa katılmadan önce bir kelebeği bile incitemeyen insanların, hayalî düşmana dahi süngü sallarken gözlerinde tutuşan öfkenin kendisini ürüttüğünü, ancak tüfekle, süngüyle yoğrulan hayatlarının kendilerini tabîi olarak bambaşka bir

insan hâline getirdiğini belirtir. Askerliğin tariflerinden birisinin de “*insanı öldürmek sanatı*” olduğunu öğrenen Hasan, bunu karakteriyle asla bağdaştıramadığını fakat söz konusu vatan olunca durumun değiştiğini yazar:

“*Kişilik değiştirmek, bir anlamda ölmektir; demek ki önce öleceğiz, sonra öldüreceğiz.*” (s. 113).

Hasan Şakir, tıbbiyenin birinci sınıfında olduğu için kendisine cephe görevi verilmiştir. Diğer tıbbiyeliler ise sıhhiyede görevlendirilmiştir. Kısa zaman içinde alıştığı savaş ortamında büyük mücadeleler verir. Yanı başında birçok arkadaşını kaybeden Hasan Şakir, en yakın arkadaşı Yusuf’un kollarında şehit düşer. Dedesine yazdığı son mektupta kurtuluşun ilim ve fende olduğunu belirtir:

“*Sık sık ‘iki yüz yıl önce ilmi ve tekniği batıya kaptırdık, felaketlerimiz başladı’ der ve ilave ederdiniz. Dünya tarihinde, bu kadar güçlü düşmanlara karşı, böyle uzun süre dayanıldığı görülmemiştir. Aradaki silah farkını gördükçe, ana-baba kızularının niçin cömertçe harcadığını gayet iyi anlıyor, ‘İlim! İlim!’ sözüyle çarpınan zatiâliniz gibi bir dedeye sahip olduğumdan iftihar ediyorum.*” (s. 338).

Yusuf

Yusuf, Hasan Şakir’in en yakın dostudur. Kastamonuludur. O da tıbbiyenin birinci sınıfında okumaktadır. Ancak Hasan’la arkadaşlıkları Vefa Lisesi’nden beri, oldukça iyi bir şekilde devam eder. Anadolu’nun meşakkatiyle mayası yoğrulmuş, dayanıklı, güçlü, kuvvetli birisi olarak tanıtılan Yusuf, “*hafif kumral yüzü, devamlı gülümsemeye hazır; kibar, nazik, sevecen bir delikanlı*”dır (s. 183, 207). Onu çok yakından tanıyan Oğuz Amca’ya göre de, “*uzun boylu, sakin görünüşlü, yakaşıklı, yiğit*” bir delikanlıdır (s. 539). Savaşa gönüllü olarak katılmasında, vatan müdafaası kadar, çok sevdiği arkadaşı Hasan Şakir’in ve hocası Müderris Rasih Efendi’nin etkisi söz konusudur. Bir an önce okulu bitirip hayata atılmak isteyen, en büyük emeli sıcak bir yuva kurmak olan Yusuf, birçok kişi gibi savaşın içinde bulur kendisini. O da savaşa katılırken herkes gibi ailesi için kaygılanmaktadır. Ancak ailesine haber vermeden şubeye koşar. Anne ve babasının savaşa katılmasına izin vermeyeceğini düşünür. Rüştiyenin ilk sınıfından beri onlardan ayrı kalmak bir yana, savaşta şehit olup büsbütün onları yalnız bırakmak, onu çok endişelendirir.

Yusuf da Taksim Kışlası’ndaki temel eğitimden sonra Keşan’a oradan da cepheye katılır.

Yusuf, can dostu Hasan’dan biraz daha şanslıdır. Zira onun özlemleri Hasan’ınki gibi derin değildir. Ara sıra annesi ve babası gözlerinin önüne gelse de en azından yâr hasreti yüreğini dağlamamaktadır.

Yusuf, cepheye Hasan’la yan yana çarpışır. Kendileriyle birlikte olan Oğuz Amca’yı çok sever. Okuma yazması olmayan Oğuz Amca’ya gelen mektupları

okur. Diğer taraftan Kınalı Murat için mektup yazar. Bu da savaşa katılan tıbbiyelilerin diğer önemli bir görevi de yerine getirdiğini göstermektedir.

Yusuf, Hasan Şakir'i kaybettikten sonra büyük bir yalnızlığa kapılır. Gerçekte de “*fidan gibi Darülfünun öğrencilerinden bir tek o kalmıştı*”r (s. 369). Oğuz Amca'nın desteğiyle az da olsa içine düştüğü bu kötü durumdan kurtulur. Tekrar savaşmaya devam eder. Ancak bir süre sonra o da şehit düşecektir.

B. Medreseliler

Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri* romanında medreseliler de tıbbiyeliler gibi vatan savunması söz konusu olunca eğitimini yarıda bırakıp cepheye koşan gönüllülerdir. Ancak tıbbiyeliler genellikle İstanbul'dan gelirken medreseliler ülkenin dört bir yanından cepheye katılırlar. Medreselilerin özellikle savaşın manevî atmosferinde etkili olduklarını, din, vatan, millet gibi kavramlarla askeri şevke getirdikleri görülür.

Medreseliler içinde en çok dikkati çeken kişi Vanlı Molla Kâzım'dır. Henüz romanın başlarında cephe içindeki mücadelesiyle göze çarpan Molla Kâzım, sonlara kadar birçok cephede sürekli karşımıza çıkar. Ondan başka, Pötürgeli Bilal, Davut, Hasan, Musa, Kâzım ve diğerleri zaman zaman da cephede imam olarak görevlendirilirler. Molla Kâzım'ın yakın arkadaşı Pötürgeli Bilal'in böyle bir görev esnasında yaptığı konuşma, cephede görev yapan medreselilerin sadece fizikî olarak değil manevî olarak da bir güç olduklarını göstermektedir. Pötürgeli Bilal, İkinci Tümen'in gerideki birliklerini savaşa hazırlarken şu konuşmayı yapar:

“Kardeşlerim, kaderden kaçılmaz. Vadesi gelen bir insan, düz yolda yürürken düşer, paslı çivi bir tarafına batar, tetanos olur ve ölür. Birçok arkadaşlarımızla ilk günden beri buradayız. Sayısız kereler hücum ettik; sayısız kereler hücumu uğradık; mertebemize bir türlü eremedik. Ama cepheye intikal edip de, ilk kurşunla mertebesine eren kardeşlerimiz olmuştur. Az yaşasak, çok yaşasak ne olur? En uzun ömür için bile, ‘Göz açıp, kapayınca kadar geçti?’ denmiyor mu? Hayatı frenleyemiyor, her gün ölüme karşı bir adım atmıyor muyuz? Ezelden ebede akan zaman içinde on yılın, yüz yılın ne önemi var? Bu korkunç zaman diliminde, en uzun insan ömrü, dört saat içinde doğup, büyüyen ve ölen su sineklerinin ömrü gibidir. Allah ve peygamber uğruna ölmek ne güzel şeydir. Rabbim bunu ancak sevgili kullarına bahşeder...” (s. 284).

Molla Kâzım

Molla Kâzım Vanlıdır. Çanakkale cephesinde silâhlı mücadeledeki azmi kadar zaman zaman okuduğu Kur'an-ı Kerim ve ilahilerle de manevî bir atmos-

fer oluşturan bir insandır. Romanın başlarında da kendisini, henüz mezarlara defnedilen şehitlerin huzurunda davudî sesiyle Kur'an okurken görürüz.

Molla Kâzım, karayağız bir delikanlı olarak tasvir edilir. Pek gülmeyen, ciddi birisidir. Çanakkale'den önce Balkan Savaşları'na katılmıştır. Balkan Savaşı sonrasında medresedeki tahsilini ilerletmek için İstanbul'da kalan Molla Kâzım, savaş başlayınca Harbiye Nezareti'ne gönüllü olarak başvurur. Bahsettiğine göre hocası, Sait Nursî'dir. İlimi, hem kendisi hem de “*meyus İslâm alemi*” için isteyen birisidir. Ailesinden, hısım ve akrabalarından, doğduğu topraklardan sırf bu amaçla ayrılmış, ilim yolunun kapanmaması için de hiç evlenmemiştir. Ancak önce Balkan faciası ilim isteğini sekteye uğratmış, ardından da Çanakkale.

Molla Kâzım, Çanakkale'de, Arıburnu'ndaki Yirmiyedinci Alay'ın İkinci Taburu'nda onbaşı olarak görev yapar. O da romandaki tıbbiyeliler gibi savaşın en ön saflarında cesurca ve kahramanca mücadele eder. Özellikle o ve diğer medreselilerin tetik çekerken, süngü sallarken, tekbir getirirken göstermiş oldukları tavırları, çevredeki askerlere büyük bir heyecan ve şevk kaynağı olur (s. 222). Molla Kâzım, zaman zaman da ilahilerle, tekbirlerle sürekli uhrevî bir hava yaratarak askerlere manevî destek verir.

Molla Kâzım, savaşta birçok medreseli arkadaşını kaybeder. Yanında bir avuç medreseli kalmıştır. En yakınında Pötürgeli Bilal hayattadır. Musa ise çıldırmış, hastahanedeyatmaktadır. Büyük ıstırap duyan Kâzım'a göre; “*Milletin, ümmetin yüzünü güldürecek irfan ordusu yok olmuştur*” (s. 290). Zaman zaman medresedeki günlerini hatırlayan Kâzım, hurafe ve imansızlığı, insanlığı kemiren iki canavar olarak görür. Onlar bütün ömürlerini “*bu millete vereceklerine, imanla çağın ilimlerini mezc etmek gayesiyle gece gündüz çalışacaklarına dair nice kereler yemin etmiş*” insanlardır (s. 422-423). Fakat o idealist gençlerin çoğu savaşta şehit olmuştur. Ona göre kendileri talihsiz bir nesildir:

“*Ne talihsiz nesildiler; yıkımlar, savaşlar içinde doğmuşlar, güzel bir gün görmemişlerdi. Hangi ideallerle yurdun çeşitli bölgelerinden gelmişler, medreseleri doldurmuşlardı. O idealist, o levent delikanlılardan bir tek Bilal kalmıştı!*” (s. 504).

C. Hukukçular

Ali Osman

Ali Osman, savaşa İstanbul'dan gönüllü olarak katılır. O da, birçok Türk aydını gibi cepheden geri dönmemiş ve Çanakkale'de şehit düşmüş bir Türk gencidir. Onun, annesi Semahat Hanım ile kardeşi Salih'e yazdığı mektuplarda, Çanakkale Muharebeleri'nin bazı yönleri, barışın değeri, kendisi ve arkadaşlarıyla ilgili değerlendirmeleri dikkat çeker.

Galatasaray İdadisi'nden mezun olan Ali Osman, daha sonra hukuk okumuştur. Varlıklı ve gün görmüş bir ailenin çocuğudur. Babası okumuş-yazmış bir hekim olan Osman'ın annesi de aydın bir Türk kadınıdır. Aile, kışın Fatih'de bir konakta, yazın da Beylerbeyi'nde yalıda oturmaktadır Kültürlü ve okumuş bir aydın olan Ali Osman, Fransızca, Farsça, Almanca ve biraz da İngilizce bilmektedir.

Kendisini, “*kolay kolay parlamayan, sakin ama kararlı (..) ‘saklı inatçı’ bir mizaca sahip*” (s. 111) olarak tarif etmektedir.

Mektupların tamamında oldukça yoğun bir anne-oğul sevgisi göze çarpar. Annesine gönderdiği mektuplardan ilkinde, “*Ben asker olmayı değil, hukukçu olmayı seçmiştim, lakin vatan müdafaası söz konusu olunca hepimiz askeriz işte.*” (s. 107) sözleri, vatan söz konusu olunca hiç düşünmeden askere koşan binlerce aydının ruh halini yansıttığı gibi Türklerin benimsediği ‘asker millet’ kavramına da uygun düşer. 23 Temmuz 1915 tarihini taşıyan bu mektup, Gelibolu Yarımadası'ndan yazılır. Ali Osman, romantik bir üslupla doğayı betimleyerek başladığı mektubunda, harbin insanlara mahsus bir kusur ve bir zaaf olduğuna dikkat çeker. Onun bu barışçıl tavrı, yazar-anlatıcının vermiş olduğu mesajlarla da örtüşür. Yazar-anlatıcı, eserinde özellikle barışa, kardeşliğe ve harbin anlamsızlığına zaman zaman vurgu yapmaktadır. Ali Osman ayrıca mektubunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüş süreci, İttihat ve Terakki, II. Abdülhamit, Sultan Reşat, din, vatan, millet kavramları hakkında da değerlendirmelerde bulunur. Türk milletinin geleceği ile ilgili kurtuluş reçetesi sunar. Ona göre, Türk milleti, dış ve iç kabuslarından ancak kendi iradesiyle, görkemli hayallere kapılmak yerine kendisine kesin hedefler tespit etmekle kurtulacaktır. Bunun için seçkin liderlere ve bunlara yardımcı olacak aydın ihtilalci kadrolara ihtiyaç vardır. Çanakkale cephesinde savaşan subaylara, zaferden sonra memleketin geleceği bakımından çok önemli görevler düşeceğini belirten Ali Osman, dolaylı olarak Mustafa Kemal'i işaret etmektedir. Nitekim mektubun ilerleyen sayfasında ondan da söz eder. Çanakkale cephesinde, Miralay Mustafa Kemal Efendi adında münevver bir komutanın olduğunu belirten Ali Osman, onun yiğit ve gözüpek bir subay olduğunu, hakkında dilden dile dolaşan kahramanlık hikayelerinin bulunduğunu ve adı anıldığında, “*mübarek ve müjdeli bir ses duyulmuş kadar*” (s. 111) içlerinin ısındığını söyler.

Ali Osman, ikinci mektubunda, Kanlısırt'ın düşman eline geçişini ve diğer muharebeleri ayrıntısıyla anlatır. Kendi hayat hikayesinden de pasajlar bulunan mektupta, Ali Osman'ın cephede gösterdiği yararlılık sonucunda, Kanal Cephesi'nde yedek subay olan askeri rütbesinin teğmenliğe terfi ettirildiğini öğreniyoruz. Mektupta, en çok dikkat çeken taraf, Çanakkale'ye giden binlerce aydınımızda görülebilecek bazı ruhsal değişimlerin; bir aydının bir savaşçıya dönüşümünün bütün çıplaklığıyla izlenebilmesidir. Ali Osman, bir hukukçu olarak katıldığı savaşta, bir hukukçunun bir askere dönüşünü ayrıntısıyla anlatır.

Ali Osman öncelikle savaşa katılmaları sırasında yaşadığı sıkıntıya dikkat çeker. O ve onun gibi birçok aydın, “yemek seçerek, dadılarıyla, kalfalarla büyümüş yüzlerce paşazade genci” savaşa katılımları esnasında, özellikle diğer nefer tarafından “muhalliciler” denilerek alaya alınmış, ancak zamanla onlarla kankardeşi olmuşlardır. Ali Osman, ast-üst arasındaki dengeyi sağlamak için de ellerinden geldikleri kadar disiplini koruduklarını, askerin maneviyatını yükseltmek için çabaladıklarını, aralarındaki kardeşlik bağına ve samimiyete rağmen saygıda bir kusur görmediklerini anlatır.

Ali Osman ve diğer aydınların cephedeki değişimi, yaşanan zaruretler ve karşılaşılan güçlükler, çatışmalar, yaralanmalar, ölümler gibi sıkıntılar sonucunda ortaya çıkar. Annesine yazdığı mektupta, cephe dışında, doktor, hemşire, ilaç ve aşın yokluğundan bahseden Ali Osman, susuzluğun getirdiği hastalıkları, uykusuzluğu, dirençsizliği de anlatır. Bir sene evvelinde “*kolalı beyaz örtüsüz, gümüş çatal-bıçaksız, Bohemiya porselensiz bir masaya oturmayı kendine yakıştırmayan*” (s. 118) Ali Osman, vatan müdafaası gibi kutsal bir görev söz konusu olunca birçok alışkanlığından ve keyfinden gözünü kırpmadan vazgeçtiğini annesine açıkça belirtir. Ancak asıl değişim, kanlı muharebeler esnasında yaşanır. Ali Osman Kanlısırt'ta gördüğü manzaradan oldukça etkilendiğini söyleyerek kendisindeki değişimi şu sözlerle anlatır:

“Harp esnasında pek çok keder verici, insanı derinden sarsan manzara gördüm, fakat Kanlısırt'ta gördüğüm bu son manzara kadar dehşet verenini ne gördüm, ne de bir daha görmek isterim Allah kimseye göstermesin. Hatırasıyla insanın tüylerini ömrü billah diken diken edecek, dehşetiyle bir daha katıksız saadet yaşamaya imkan vermeyecek kadar kanlı bir manzara. Bu kadar geniş bir alana yayılmış vaziyette parçalanmış insan eti ve kopmuş insan uzvuna bakıp, et ve yanık kokusuna karışan feryat ve inilti seslerini duyunca insan evvela sersemliyor. Kulakları uğulduyor, gözleri kararıyor. Donup kalıyor. Şuurunu kaybediyor. Kendine gelince de insanlığından utanıyor. Ve o aradaki zamanda ne olduğunu asla hatırlamıyor. Bunu takiben intikam hisleriyle yanıp, kavruluyor. Bu yangın insanın vücudunu sarsacak kadar müşahhasdır. İntikam yangını çok acıtır valideciğim. İnsan o an cinnet getirmenin hududunda için için ağlayarak bekler. O an, insanın tıpkı doğduğu ve öldüğü an kadar yalnız olduğu andır. Sonra ya cinnet geçirir ya da kurtulur. Çünkü insanın insana ettiği zulmün en büyüğünü gören yürek o an iflas etmiştir. Ümidin bittiği andır o an. Ve insan bu manzarayı gördükten sonra, bir daha aynı insan olamayacağını çok iyi anlamıştır.” (s. 120).

Ali Osman ve onun gibi savaşı ilk defa yakından gören insanlar, yaşananları görünce harbin ortamına ayak uydurmakta ve değişmektedirler. Bu değişim, savaş ortamıyla da sınırlı kalmaz. Sivil hayatta da “*katıksız bir saadet*” yaşamayacaklarının bilincindedir Ali Osman. Siperler en üst kısmına kadar ölülerle tıka basa doludur. Hava ise alabildiğine sıcaktır. Düşmanı anlamak, tanımak isteyen,

onların insan mı, cin mi olduğunu sorgulayan Ali Osman, ayağına takılan bir cesetle birlikte farklı düşüncelere dalar:

“Hemen ayaklarının dibinde yepyeni postalları, az kullanılmış süngülü tüfeğine sımsıkı yapışmış olarak şehit düşmüş, besbelli cepheye yeni gelmiş gencecik bir çocuk yatıyordu. Ona bakınca, aynı şeyin her an başıma gelme ihtimalinin ne kadar yüksek olduğu fikri bana vız geldi. Cesur veyahut kahraman olduğumdan değil, aklımın beni koruyamayacak kadar uyuşmuş olmasından dolayı pervasızlaşmıştım. Havadan gencecik kollar ve bacaklar yağarken insan aklını kaybediyor. Aklın yerine, büyük bir intikam hissiyle düşmanın kol ve bacaklarını kopartmak arzusu doluyor insanın kafasına. Bir intikam arzusunu böyle şehvetle hiss ettikten sonra insanın masumiyetini koruyabilmesi mümkün değildir.” (s. 121).

İlk defa silahı eline alan Ali Osman gibi aydın gençlerin bu savaş atmosferi içinde yavaş yavaş değiştiğini, kimisinin şehit olmak, kimisinin intikam almak, kimisinin de hayatta kalmak için öldürmeyi arzuladıklarını görüyoruz. Ali Osman, mektubun başka bir yerinde de çok yakın arkadaşı Üsküplü İskender’in posta neferinin şahadeti dolayısıyla yaşanan değişimi “kanıksamak” kelimesiyle izah eder. Ona göre kanıksamak çok tehlikeli bir histir ve insan kanıksayınca, *“yüreği kabuk bağlamaya, derisi kalınlaşmaya başlayınca artık insan olmaktan vazgeçmiş sayılır ve başına her türlü musibet gelebilir.”* (s. 124).

Ali Osman’ın yazdığı mektupları okuyan Victoria Taylor, o ana kadar yalnızca kendi ülkesinden insanların çektiği acı ve çilelerle oluşan Gelibolu resmine, bu kez karşı taraftan bir insanın hayat hikayesiyle bakar. Ortaya çıkan gerçek esasında hangi savaş olursa olsun her iki taraftan da insanların acı çektiğidir. Romanın da en önemli mesajlarından olan bu felsefe, tarihin yeniden okunması ve tarihe farklı bir perspektiften bakılması gibi insanlara yeni bir bakış açısı sunar. Victoria Taylor, bu mektuplarda kendi tarihinde hiç rastlamadığı bir Osmanlı askeri tiplmesiyle karşılaşır:

“Bugüne kadar yüzlercesini okuduğu Yeni Zelendalı ve Avusturyalı gazilerin anılarında pek sık görmediği –acaba hiç görmediği mi?- kadar entelektüel ve modern bir askerin iyi ve dürüst savaşan ama yoksul ve cahil olarak tanımlanmış Türkler arasından çıkması, üstelik kendi büyük dedesinin izleri arasında yoluna çıkması, kaderin bir cilvesi miydi?..” (s. 131).

Ali Osman’ın annesine yazdığı son mektup 12 Ağustos 1915 tarihini taşır. Çanakkale’nin Şimal cephesinden yazdığı mektupta, Kanlısirt işgalinden beri Conkbayırı taarruzu ve Anafartalar muharebesinin şiddetle devam ettiğini anlatır. Mustafa Kemal’in Anafartalar’da yaptığı kahramanlıkları hikâye eder. *“Vatanı ya kurtaracağız ya da düşman çizmesi altında hepimiz, ama hepimiz ezileceğiz”* (s. 146) diyerek Türk milletini bekleyen büyük tehlikeye işaret eden Ali Osman, vatanı kurtarmak için *“hararetle insan öldürmek”* zorunda kaldıklarına içerlese de, savaş alanında öldürenin hayatta kaldığının da bilincindedir. O,

barışı arzulayan ancak savaşmak zorunda kalan askerdir. O ve diğer aydın muharipler, bütün Türk askerini dirençli kılan, “*zafer-i nihayî*” ümididir. Ali Osman, yaşadığı meşakkatli şartlara rağmen, ümitlerini yitirmemelerini ise “*haksızlığa, yoksulluğa, despotizme ve işgalciliğe karşı insan denilen canlının sahip olduğu*” mucizeye bağlar. Ona olağanüstü şartlarda mücadele azmi veren şey, haksızlığa karşı ruhunun direnişidir. Hür ve müreffeh bir Türk memleketi ideali, bir aşk gibi onun ruhunu tazelemektedir. (s. 148).

Ali Osman, Buket Uzuner’in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* adlı romanında fiilî bir kahraman değildir. Ancak yazdığı mektuplarda, onu birçok yönüyle tanıma fırsatı buluruz. Buna göre Ali Osman, vatan ve milletine düşkün, iyiliksever, barışçıl, mütefekkir, münevver bir Türk gencidir. Her ne kadar *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu*’da bir roman kişisi olarak canlanmasa da, yazdıklarıyla, Çanakkale Muharebeleri’nde çarpışan aydın muhariplerimizin birçok cephesini bizlere anlatmaktadır.

Mehmet Niyazi’nin *Çanakkale Mahşeri*’nde gönüllü aydın muharipler, önemli bir yer tutarlar. Bunlar içinde en çok öne çıkan tıbbiyeli ve medreseli gönüllülerdir. Her biri farklı eğitim almış bu kişiler, vatan savunması söz konusu olunca cepheye koşmuşlardır. Tıbbiyeliler, hem cephe gerisinde hem de cepheye diğer askerler gibi canla başla çarpışırlar. Medreseliler de onların yanında manevî ve kutsal bir atmosfer yaratılmasında, askerlere moral değerler aşılama- da yardımcı olurlar.

Mehmet Niyazi ve Buket Uzuner’in romanlarında anlatılan aydın muharipler, gönüllü olarak katıldıkları savaşta, kutsal bir amaç uğruna bir araya gelmiş, Çanakkale’nin bütün dehşetine şahit olmuş, yaralanmış, yaralanmış, vurmuş, vurulmuş, sıla hasreti çekmiş, göz yaşı dökmüş, aç ve açıkta kalmış, günlerce gözüne uyku girmemiş, fedakâr, azimli, vatansever, duygulu, cesur, yürekli insanlardan oluşur. Çanakkale Savaşları’nda yer alan gönüllü aydınlar, bir vatan savunmasının yarattığı kutsal ve coşkulu atmosferi bizlere bütün canlılığıyla yaşattığı gibi barışın ve kardeşliğin önemini de vurgularlar.